

ภาพสังคมญี่ปุ่นระหว่างและ
หลังสงครามโลกครั้งที่ 2
ในงานเขียนเรื่อง *ฝนดำ* และ *อาทิตย์ลับฟ้า*
Japanese Society during and after World War II
in *Black Rain* and *The Setting Sun*

ปิยะนุช วิริยะนะวัตร์
Piyanuch Wiriyaenawat

บทคัดย่อ

ญี่ปุ่นก้าวเข้าสู่สมัยโชวะในปี ค.ศ. 1926 ตลอดระยะเวลา 60 กว่าปีนั้น ญี่ปุ่นได้เผชิญกับเหตุการณ์ครั้งสำคัญมากมาย หนึ่งในนั้นคือเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ในผลงานเรื่อง *ฝนดำ* ของอิบุเซะ มาซึจิ สะท้อนให้เราเห็นภาพสังคมญี่ปุ่น การดำรงชีวิตอย่างแร้นแค้นของผู้คนระหว่างสงคราม ส่วนในเรื่อง *อาทิตย์ลับฟ้า* ของดาไซ โอซามุ กล่าวถึงการล่มสลายของชนชั้นผู้ดีอันเป็นผลพวงมาจากสงคราม ทั้งสองเรื่องมีลักษณะเหมือนกันคือการบรรยายภาพความเลวร้ายของสงคราม สิ่งที่ผู้เขียนต้องการเสนอคือสงครามนำมาแต่ความพินาศย่อยยับแก่ผู้เกี่ยวข้องเพียงอย่างเดียว โดยนำเสนอผ่านชะตากรรมของตัวละครที่จบลงแบบโศกนาฏกรรม

Abstract

The Shōwa period in Japan began from 1926. During the 60 years of this period, Japan had experienced many significant incidents. One of the most remarkable events was the second World War.

In *Black Rain*, by Ibuse Masuji tells the story about Japanese society and people who were struggling for existence through the hard times of war. *The Setting Sun* by Dazai Osamu gives us the disintegration of an Japanese portrayal aristocratic family after World War II. Both of these works want to show us the destructive effects of the war by telling the story of the tragic fate of the protagonists who used to be the victims of war.

เมื่อสมัยเมจิและไทโชซึ่งเป็นสมัยแห่งการปฏิรูปประเทศให้เจริญทัดเทียมเท่ากับชาติตะวันตกสิ้นสุดลง ญี่ปุ่นได้ก้าวเข้าสู่สมัยโชวะ (Shōwa: 昭和) ในวันที่ 25 เดือนธันวาคม ปี ค.ศ. 1926 สมัยโชวะที่กินระยะเวลานานกว่า 60 ปีนั้น ถือเป็นยุคสมัยที่สำคัญและเกิดเหตุการณ์พลิกประวัติศาสตร์มากมายในญี่ปุ่น ในระยะแรกประเทศญี่ปุ่นมีแต่ความรุ่งเรืองและแข็งแกร่งส่งผลให้ประชาชนเกิดความภูมิใจและฮึกเหิมในชาติของตน ต่อมาสิ่งนี้ผลักดันให้ญี่ปุ่นเข้าร่วมสงครามหลายต่อหลายครั้ง ผ่านความทุกข์ยากแสนสาหัสนับไม่ถ้วน จนถึงสงครามครั้งใหญ่ที่สุดคือสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งจบลงด้วยความปราชัยของญี่ปุ่น เมื่อมองดูภาพรวมของสมัยโชวะแล้ว อาจกล่าวได้ว่า เหตุการณ์ครั้งสำคัญที่สุดที่มีผลกระทบต่อชาวญี่ปุ่นก็คือเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 และมีวรรณคดีญี่ปุ่นอยู่หลายต่อหลายเรื่องที่ได้บรรยายภาพสงครามครั้งนี้ไว้ ในบทความนี้จะได้หยิบยกเรื่อง *ฝนดำ* (Kuroiame: 黒い雨) ของอิบุเซะ มาซึจิ (Ibuse Masuji: 井伏鱒二) (ค.ศ. 1898-1993) และเรื่อง *อาทิตย์ลับฟ้า* (Shayō: 斜陽) ของดะไซ โอซามุ (Dazai Osamu: 太宰治) (ค.ศ. 1909-1948) มาศึกษาถึงภาพเหตุการณ์ในช่วงสงครามและหลังสงคราม รวมทั้งศึกษาว่าผลงานทั้งสองเรื่องได้สะท้อนความคิดความรู้สึกของผู้เขียนที่มีต่อสงครามอย่างไร

เรื่อง *ฝนดำ* (Kuroiame: 黒い雨) ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1966 เมื่ออิบุเซะมีอายุ 68 ปี เป็นนวนิยายขนาดยาวเชิงสารคดี (documentary novel) กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ญี่ปุ่นถูกทิ้งระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมา ประกอบด้วยเนื้อเรื่องทั้งหมด 20 ตอน เรื่องนี้ได้รับรางวัลโนมะบุงเกะ (Nomabungeishō: 野間文芸賞) ในปี ค.ศ. 1966 และได้รับรางวัลนวนิยายยอดเยี่ยมด้าน

วัฒนธรรมด้วย (Bunkakunshō: 文化勲章) อิบุเซะเล่าเรื่องผ่านตัวละครเอกชายหญิง 2 คนที่เขารู้จัก ทั้งคู่อาศัยอยู่ที่ฮิโรชิมา โดยเขาได้นำบันทึกของคนทั้งสอง รวมทั้งคำบอกเล่าจากคนอื่น ๆ ที่ประสบเคราะห์กรรมในวันนั้นมาเป็นวัตถุดิบในการเขียนเรื่อง

ตัวละครเอกในเรื่องคือ ชิซึมะ ชิเงมัทสึ (Shizuma Shigematsu: しましげまつ) ผู้ป่วยเป็นโรคพิษกัมมันตรังสี เขากำลังเป็นห่วงหลานสาวชื่อ ยาสึโกะ (Yasuko: やすこ) เพราะมีข่าวลือว่าเธอเองก็ป่วยเป็นโรคนี้เช่นกัน ทำให้ไม่มีใครกล้ามาสู่ขอเธอ ทั้ง ๆ ที่เมื่อตรวจสอบสุขภาพแล้วแพทย์พบว่าเธอปกติดีทุกอย่าง ชิเงมัทสึจึงรีบส่งใบตรวจสุขภาพของหลานสาวไปให้แม่สื่อที่มาทาบทามเธอให้กับชายหนุ่มผู้หนึ่ง แต่ปรากฏว่าแม่สื่อมิได้หลงเชื่อ ชิเงมัทสึจึงตัดสินใจคัดลอกข้อความบันทึกของยาสึโกะที่เธอเขียนในช่วงสงครามส่งไปให้แม่สื่อเพื่อให้การสู่ขอครั้งนี้ประสบความสำเร็จ ส่วนตัวเขาเองก็ได้เขียนบันทึกเกี่ยวกับการทิ้งระเบิดปรมาณูขึ้นมาอีกฉบับหนึ่งเพื่อยืนยันความจริงให้ดูหนักแน่นมากขึ้นด้วย บันทึกของเขาบอกเล่าเหตุการณ์ตั้งแต่วันที่ 6 สิงหาคม จนถึงวันที่ 15 สิงหาคม ตั้งแต่ตอนที่ฮิโรชิมาถูกระเบิดปรมาณู ภาพประชาชนจำนวนมากล้มตายไปอย่างน่าสมเพชเวทนา ระหว่างทางที่เขาลี้ภัยไปยังโรงงานผลิตเชื้อเพลิงปรมาณูพร้อมกับภรรยาและหลานสาวนั้น เขาได้พบนานาให้เห็นภาพศพผู้เสียชีวิต ตึกรามบ้านช่องที่ได้รับความเสียหาย ต่อมาการสู่ขอยาสึโกะมีอันต้องล้มเหลว เพราะยาสึโกะเริ่มมีอาการป่วยจากพิษกัมมันตรังสี ตอนนั้นชิเงมัทสึได้รับบันทึกที่ระบุวิธีการรักษาจากทหารคนหนึ่งที่ป่วยจากพิษกัมมันตรังสีเช่นเดียวกัน เขาจึงนำบันทึกดังกล่าวนี้มาให้หลานสาวของตน ถึงแม้จะไม่หายขาดแต่ก็พอประทังชีวิตไปได้ สุดท้ายยาสึโกะเดินทางกลับบ้านที่ชนบทกับชิเงโกะ และเรื่องจบลงตรงวันที่ญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้สงคราม

การดำเนินเรื่องหลัก ๆ แบ่งเป็นสองส่วนคือ เรื่องราวการใช้ชีวิตหลังจากเหตุการณ์ระเบิดปรมาณูถล่มที่เมืองฮิโรชิมาเป็นเวลา 4 ปี กับบันทึกของชิเงมัทสึที่บันทึกเหตุการณ์ย้อนหลังไปตั้งแต่วันที่ 6 สิงหาคม ที่ฮิโรชิมาโดนระเบิดปรมาณูจนถึงการประกาศยอมแพ้สงครามของจักรวรรดิญี่ปุ่น

ตัวผู้เขียนคือ อิบุเซะเองนั้นก็เป็นผู้เขียนชาวฮิโรชิมา เขารู้สึกขมขื่นกับเหตุการณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างมาก เนื่องจากเคยมีประสบการณ์ในช่วงสงครามเช่นกัน คือในปี ค.ศ. 1941 เมื่อตอนมีอายุ 43 ปี เขาเคยถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารและถูกส่งตัวมายังบริเวณประเทศไทยและสิงคโปร์เป็นระยะเวลา 1 ปีด้วย

นอกจากเรื่อง *ฝนดำ* ซึ่งสะท้อนภาพช่วงสงครามแล้ว ยังมีผลงานอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนภาพการดำรงชีวิตของผู้คนชนชั้นผู้ดีภายหลังสงครามได้อย่างชัดเจน นั่นก็คือเรื่อง *อาทิตย์ลับฟ้า* (Shayō: 斜陽) เรื่อง *อาทิตย์ลับฟ้า* เป็นผลงานของดาไซ โอะซามุ (Dazai Osamu: 太宰治) ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของอิบุเซะและเป็นนักเขียนที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งของญี่ปุ่น เรื่องนี้เป็นนวนิยายขนาดยาวปานกลาง ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1947 ก่อนดาไซจะเสียชีวิต 1 ปี การเล่าเรื่องจะเป็นการเล่าเรื่องแบบย้อนหลัง (flashback) ผ่านรูปแบบต่าง ๆ เช่น จดหมาย บันทึก และพินัยกรรม

เนื้อเรื่องกล่าวถึงตัวละครชื่อ คาซุโกะ (Kazuko: かず子) ผู้หญิงซึ่งเติบโตขึ้นมาในครอบครัวชนชั้นผู้ดีที่สูญเสียอำนาจทางเศรษฐกิจจากผลพวงการแพ้สงคราม เธอได้อพยพไปอยู่ที่เมืองฮิโรชิมาวันหนึ่งนาโอจิ (Naoji: 直治) น้องชายของเธอที่ไปร่วมสงครามตั้งแต่สมัยเรียนมหาวิทยาลัยได้กลับมาบ้าน เมื่อมาถึงเขาก็แสดงความไม่พอใจหาว่าที่อยู่นั้นไร้รสนิยม หลังจากนั้นเขาได้ขอเงินมารดาและเดินทางไปโตเกียวเพื่อไปหาเพื่อนนักเขียนที่ชื่อ อุเอฮาระ จิโร่ (Uehara Jirō: 上原二郎) หลังจากนั้นคาซุโกะพบบันทึกของนาโอจิที่เขาเคยเขียนไว้ช่วงที่เขาติดยาเมื่อ 6 ปีก่อนจากการอ่านบันทึกนี้ทำให้เธอหวนรำลึกถึงเหตุการณ์ในอดีตที่เธอเคยโดนอุเอฮาระจูบขึ้นมาได้ เธอได้ตกหลุมรักเขาและสารภาพในจดหมายว่าอยากมีลูกกับเขาและยินยอมจะอยู่ในสภาพเมียเก็บ สาเหตุที่คาซุโกะชอบอุเอฮาระนั้นเพราะเขาเป็นคนเสเพล เธออยากเป็นคนเช่นนั้นและใช้ชีวิตร่วมกับเขา ทว่าอุเอฮาระไม่เคยตอบจดหมายกลับมาเลย หลังจากนั้นมารดาได้เสียชีวิตลง คาซุโกะตัดสินใจไปหาอุเอฮาระที่โตเกียวและได้ร่วมหลับนอนกับเขา ในวันรุ่งขึ้นนาโอจิได้ฆ่าตัวตาย คาซุโกะได้อ่านพินัยกรรมของนาโอจิ เธอได้ทราบถึงความลับในจิตใจของเขา และความลับที่เขาไปชอบภรรยาของอุเอฮาระ คาซุโกะได้เขียนจดหมายฉบับสุดท้ายถึงอุเอฮาระว่าเธอได้ตั้งท้องแล้วและเธอจะสู้ต่อไป

เรื่องนี้สะท้อนภาพของชนชั้นผู้ดีที่ตกต่ำลงพร้อมการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยใหม่ โดยมีตัวละครแม่ของคาซุโกะเป็นตัวแทนของชนชั้นผู้ดีรุ่นสุดท้ายของญี่ปุ่น เธอเป็นคนไม่มีปากเสียงกับใคร ใช้ชีวิตอย่างสวยงามและเคร่งครัด เมื่อสิ้นยุคสงครามก็ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับโลกที่กำลังจะเปลี่ยนแปลงไปได้ ไม่รู้แม้กระทั่งวิธีหาเลี้ยงชีพตนเองได้แต่ขายสมบัติเก๋ากินไปวัน ๆ และย่าแย่งเรื่อง ๆ ส่วนคาซุโกะนั้นมองมารดาเหมือนผู้ดีคนสุดท้ายที่กำลังจะจากโลกนี้ไป เมื่อแม่ตายความรู้สึกเพื่อฝันของเธอได้หายไปพร้อมกับแม่ และเธอได้เริ่มต่อสู้ต่อไปเพื่อที่จะมีชีวิตรอด นาโอจิน้องชายนั้นถึงจิตใจส่วนลึกของเขายังคงยึดในความเป็นผู้ดีของตน แต่เขาจำต้องทำตัวให้ตกต่ำลงเพื่อที่จะเข้ากับกลุ่มชนทั่วไปให้ได้ เนื่องจากเขาตระหนักแล้วว่าความเป็นผู้ดีไม่สามารถอยู่ในโลกอันโหดร้ายทารุณอย่างนี้ต่อไปได้แล้ว ส่วนอูเอฮาระเป็นตัวละครที่มีลักษณะชอบทำร้ายตัวเอง หลังสงครามสงบเขาใช้ชีวิตตกต่ำลงไปอีก กล่าวกันว่าเขาเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มผู้ถูกล้างเวทย์ที่สะท้อนภาพช่วงสุดท้ายแห่งการล่มสลายของมนุษยชาติ ศิลปะ และชีวิต

ภาพสังคมญี่ปุ่นระหว่างช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

ก่อนจะเข้าสู่สมัยโชวะนั้น ในสมัยไทโช (Taishō: 大正) (ค.ศ. 1912-1926) ญี่ปุ่นได้ผ่านเหตุการณ์เลวร้ายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นแผ่นดินไหวครั้งใหญ่บริเวณที่ราบคันโต วิกฤตการณ์ภาวะเศรษฐกิจ ทำให้สังคมญี่ปุ่นยังคงมีความอึมครึมอยู่ เมื่อล่วงเข้าสู่สมัยโชวะ ประชาชนต่างพากันคาดหวังถึงการเริ่มต้นยุคใหม่ การใช้ชีวิตที่สุขสบาย สดใสและมีสันติภาพสมกับชื่อสมัยโชวะ แต่ถึงประชาชนจะมีความหวังเช่นนั้นก็ตาม ทว่าเงาซึ่งส่องเค้าสงครามได้ปรากฏขึ้นและกำลังค่อย ๆ คืบคลานเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่น

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1914-1918) ญี่ปุ่นได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีจนเติบโตขึ้นมาเป็นประเทศชั้นหนึ่ง (Ittōkoku: 一等国) และยังคงดำเนินการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยต่อไป กองทัพมีความเข้มแข็งมากขึ้น เหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นชนวนให้ญี่ปุ่นเริ่มเข้าสู่ยุคสงครามได้แก่ การ

เข้ายึดครองเมืองหนานกิง (南京) ของจีนในปี ค.ศ. 1937 อย่างไรก็ตามในช่วงทำสงครามกับจีน ประชาชนชาวญี่ปุ่นต่างพากันเชื่อว่าสงครามจะสิ้นสุดในไม่ช้า แต่ทว่าประเทศจีนไม่ยอมแพ้ในสงครามครั้งนี้ ทำให้สงครามยืดเยื้อต่อไป เมื่อรัฐบาลเห็นรูปการณ์เช่นนี้ จึงได้ปรับเปลี่ยนระบบการทำงานทั้งทางการเมือง การทหาร และทางเศรษฐกิจ เริ่มจากคณะรัฐมนตรีภายใต้การนำของโคโนเอะ ฟุมิมารุ (ค.ศ. 1891-1945) (Konoe Fumimaro: このえふみまる 近衛文麿) ได้ประกาศใช้สโลแกนที่ว่า “รวมประเทศให้เป็นหนึ่ง ซึ่งลัทธิตอบแทนชาติ อดทนต่อสู้ไม่ถอย”¹ เพื่อเรียกร้องให้ประชาชนเข้าร่วมสงครามด้วยความสมัครใจ

ในปีเดียวกันนี้ได้มีการบัญญัติกฎหมายการรวบรวมเงินทุนและสินค้าเพื่อการสนับสนุนอุตสาหกรรมทางการทหาร ส่งผลให้ในปี ค.ศ. 1938 มีการนำเข้าสินค้าที่จำเป็นทางด้านกองทัพเข้ามาก่อน ส่วนการนำเข้าสินค้าที่จำเป็นสำหรับประชาชนทั่วไปนั้นกลับเลื่อนออกไปภายหลัง ในประเทศเองอุตสาหกรรมทางการทหารจะได้รับเลือกปฏิบัติก่อน การผลิตเครื่องจักร รวมทั้งโลหะที่ไม่ใช่เหล็กพุ่งขึ้นสูงมากไป จนถึงปี ค.ศ. 1944 แต่อุตสาหกรรมผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคสำหรับประชาชนนั้นกลับมีขีดจำกัด ส่งผลให้สินค้าส่งออกของประเทศลดลงด้วย ในปี ค.ศ. 1938 นี้เช่นกันที่ได้มีการออกพระราชบัญญัติระดมสรรพกำลังของชาติ (Kokkasōdōinhō: こっかそうどういんほう 国家総動員法) ใจความสำคัญมีอยู่ว่ารัฐบาลมีอำนาจตามพระราชกฤษฎีกาในการควบคุมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรบุคคล สามารถตัดสินใจนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ได้โดยไม่ต้องรอการเห็นชอบจากรัฐสภาทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันประเทศ กฎหมายนี้ถือเป็นการมอบอำนาจเบ็ดเสร็จให้กับรัฐบาลแต่เพียงผู้เดียว ผลจากพระราชบัญญัติฉบับนี้ส่งผลให้ในปี ค.ศ. 1939 มีการออกประกาศเกณฑ์แรงงานทั่วประเทศให้เข้าทำงานในโรงงานเพื่อผลิตอาวุธหรือสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นทางการทหาร โดยประชาชนมิสามารถขัดขืนได้ มีการจัดตั้งสมาคมรับใช้ประเทศทางอุตสาหกรรม (Sangyōhōkokukai: さんぎょうほうこくかい 産業報国会) กันอย่าง

¹Kyokokuicchi jinchōhōkoku kenninjikyū: きょこくいっち じんちゅうほうこく けんじんじきゅう 拳国一致・尽忠報国・堅忍持久

แพร่หลายตามโรงงานต่าง ๆ เพราะถือว่าการร่วมมือร่วมใจช่วยทำงานในโรงงานนั้นเปรียบเสมือนให้ความร่วมมือกับสงครามครั้งนี้ ภาพการเกณฑ์แรงงานนี้ได้ปรากฏในเรื่อง *ฝนดำ* ดังตอนที่ว่า

“...ยิ่งไปกว่านั้นผมต้องรับผิดชอบต่อการพาเธอมาฮีโรชิมาเป็นประการแรก **หญิงสาวไม่ว่าจากบ้านนอกหรือในเมืองจะถูกเกณฑ์มาทำงานในโรงงานพลาสติกทหารเหมือนกันหมดที่นั่นพวกเธอจะถูกจัดให้ทำงานประกอบไถปิ่นและกลิ้งปลอกกระสุน...**” (วรทัศน์, ม.ป.ป.: 165)

ภายใต้กฎระเบียบอันเคร่งครัดต่าง ๆ ระหว่างช่วงสงคราม ทำให้ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ย่ำแย่มากขึ้น ของใช้ในชีวิตรประจำวันเกิดการขาดแคลน รัฐบาลได้แต่เพียงประกาศคำขวัญออกมาว่า “ความสุรุษสุร่ายเป็นศัตรูตัวฉกาจ” (Seitaku wa teki da: せいたくは敵だ) เหมือนเป็นการบังคับให้ประชาชนประหยัดมากขึ้น จากสภาพการณ์ที่สินค้าไม่เพียงพอในตลาด ทำให้ค่าครองชีพดีดตัวสูงขึ้นมาก ในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของชนญี่ปุ่นในเวลานี้ ได้เริ่มเกิดระบบใช้ตัวแลกเปลี่ยนสินค้าขึ้นก่อนในปี ค.ศ. 1940 เช่น ใช้แลกน้ำตาล ไม้ขีดไฟ และถ่าน ฯลฯ ปีถัดมากลายเป็นเสื้อผ้าและท้ายที่สุดก็ใช้ระบบปันส่วนข้าวซึ่งเป็นอาหารหลัก ในเรื่อง *ฝนดำ* มีส่วนที่กล่าวถึงการปันส่วนอาหารและภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่กระเปียดกระเสี้ยวของผู้คนด้วย ดังจะเห็นได้จากบันทึกของชิงโกะ ภรรยาของชิงงัมทสึที่ว่า

“...เรื่องที่ดีฉันเขียนต่อไปนี้คือสภาวะอาหารในฮีโรชิมาก่อนระเบิดมหาประลัยถล่ม แต่ก่อนอื่นใดดิฉันเห็นสมควรต้องกล่าวถึง **ความเป็นอยู่ทุกวันของพวกเขาและการดำเนินชีวิตของผู้คนทั่วไปเสียก่อนภายใต้ทฤษฎีการควบคุมโดยกองทัพในเวลานั้น** ข้าว อาหารที่กินแทนข้าว ปลา และผัก ล้วนถูกปันส่วนรายละเอียดเกี่ยวกับการปันส่วนอาหารก็เช่นเดียวกับประกาศอื่น ๆ คือติดไว้บนป้ายประกาศประจำตำบล หรือบอกต่อกันจากครอบครัวหนึ่งไปอีกครอบครัวหนึ่งจากป้ายแถลงการณ์ประจำท้องถิ่น... พวกเขาใช้ภาพยนตร์และแผ่นเสียงเผยแพร่เพลง ๆ หนึ่งซึ่งมีเนื้อความเกี่ยวกับจิตใจแห่งสมาคมเพื่อน

บ้าน...ท่านดีใจได้เลยหากเป็นเจ้าของข้าวของไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ตามที่ท่านไม่อาจปล่อยทิ้งเปล่าสูญไปได้ แม้จะเป็นเพียงกระดาษธรรมดา ๆ สักแผ่นก็ตาม ค่าของเงินลดลงอย่างน่าใจหาย บางครั้งเมื่อดิฉันออกไปซื้อผักที่ไร่ซึ่งอยู่แค่นอกเมือง พวกนั้นก็ไม่ได้เต็มใจขายให้โดยแลกกับเงินสดเลย แต่พวกเขาจะขอเป็นเสื้อผ้าแทน และเป็นไปตามธรรมดาที่พ่อค้าคนกลางกับพ่อค้าขายปลีกเริ่มค้าขายกันแบบลับ ๆ ล่อ ๆ หลีกเลี้ยงข้อบังคับควบคุม ผู้คนก็เคยชินกับคำพูดพาดพิงถึงพวกนี้อย่างดูหมิ่นดูแคลนว่า **“ไอ้พวกตลาดมืด”**...คำที่แสดงความจงเกลียดจงชังนี้เป็นเพียงคำเดียวที่ดิฉันได้ยินบัดนี้แล้ว **ไม่เคยเลยที่จะไม่คิดไปถึงสภาพความเป็นอยู่อันกระเปียดกระเสี้ยรตอนสงคราม ตอนแรกอาหารที่ปันส่วนให้คือข้าวเจ้าและข้าวบาร์เลย์ซึ่งเป็นอาหารหลัก เท่าที่ดิฉันจำได้ก็ราว 3.1 โกะ² แม้ว่าในไม่ช้าข้าวเจ้าและข้าวบาร์เลย์ส่วนใหญ่จะถูกเปลี่ยนไปเป็นถั่วเหลืองแทน ต่อมาพวกนั้นก็เริ่มแจกข้าวจากต่างประเทศให้อย่างจำกัดจำเขี่ยและยังคงแยกว่าถั่วเหลืองที่ถูกสกัดเอาทุกอย่างออกไปหมดเหลือแต่กากอันน่าเบื่อนั้นเสียอีก ปริมาณค่อย ๆ ลดลงเรื่อย ๆ จนในท้ายที่สุดการปันส่วนถั่วเหล่านี้ก็ตกราว 2.7 ถึง 2.8 โกะ...”** (วรทัศน์, ม.ป.ป.: 109-112)

ในที่นี้ได้มีการกล่าวถึง “ตลาดมืด” ด้วย ตลาดมืดเป็นตลาดขายสินค้าที่ผิดกฎหมาย แต่กลับเป็นที่นิยมเพราะที่นี่สามารถจัดหาข้าวของตามความต้องการของประชาชนได้หากมีเงินพอ ภายหลังสงครามค่าเงินเยนตกลงอย่างฮวบฮาบ ทำให้ประชาชนต้องใช้ทองคำหรือของมีค่าที่ตกทอดมาจากรุ่นบรรพบุรุษไปแลกกับของใช้ที่จำเป็นในตลาดมืด เกี่ยวกับเรื่องการปันส่วนอาหารในบันทึกของซิงโกะได้เขียนไว้ในอีกตอนหนึ่งว่า

“...ในที่นี้คือรายการอัตราปันส่วนเครื่องบริโภคต่อหนึ่งวัน ยกเว้นจากข้าวหรืออาหารที่กินแทนข้าวอันเป็นอาหารหลัก ความจริงนี้คืออัตราปันส่วนสำหรับสิบเอ็ดครอบครัวในสมาคมเพื่อนบ้าน

² หนึ่งโกะเท่ากับ 0.18 ลิตร (วรทัศน์, ม.ป.ป.: 112)

ของเราซึ่งมีอยู่ร่วมกันทั้งสิ้นสามสิบสี่คนต่างหาก มีอยู่หลายสิ่งหลายชนิด ยากแก่การแบ่งปันออกเป็นส่วนตัว และพวกเราเคยใช้วิธีแบ่งสรรปันส่วนคราวละสองสามครอบครัวเวียนกันไป: เต้าหู้หนึ่งก้อน ปลาอิวาชิ³ หรือปลาขนุนตัวเล็ก ๆ หนึ่งตัว กะหล่ำปลีสองหัว หัวผักกาดแดง หัวผักกาดยักษ์ หัวหอม รากหญ้าเจ้าชู้ มัดผักขม หรือผักห้าหกหัว มะเขือสี่ห้าผล ฟักทองครึ่งผล” (วรทัศน์, ม.ป.ป.: 116)

ทั้ง ๆ ที่สินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นต่อชีวิตประจำวันไม่เพียงพอ เช่นนี้ รัฐบาลกลับเริ่มรวบรวมเกมบังคับเอาสิ่งของจำพวกเหล็ก โลหะหายาก จำพวกทอง เป็นต้น ที่สามารถใช้เป็นประโยชน์ได้ในทางทหารจากครอบครัวต่าง ๆ ส่วนโรงงานเดิมที่ผลิตสินค้าสำหรับประชาชนนั้น ต่างได้ทยอยเปลี่ยนไปเป็นโรงงานผลิตสิ่งของป้องกันกองทัพแทน เช่น โรงงานรองเท้าต้องหันไปผลิตแต่รองเท้าทหารเท่านั้น ทำให้ประชาชนขาดแคลนรองเท้าและหันมาสวมใส่เกตะ⁴ มากขึ้น

นอกจากการใช้ชีวิตอย่างแร้นแค้นท่ามกลางการที่ขาดแคลนอาหารแล้ว รัฐบาลยังควบคุมแนวความคิดของประชาชนอย่างเข้มงวด ประชาชนถูกปิดกั้นทางความคิด ไม่มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของตนเองได้ แม้กระทั่งตำราเรียนในโรงเรียนก็ได้รับการแก้ไขใหม่จากรัฐบาล ดั้งบันทึกของชิเงโกะที่ว่า

“การแก้ “ข่าวสี่โกะต่อวัน” ไปเป็น “สามโกะ” เป็นการสบประมาทการศึกษา” คุณนายมียายิพูด “อะไรจะเกิดขึ้นเล่า หากพวกเด็ก ๆ ได้ยินได้ฟังเรื่องนี้เข้า? ทำไมนะริ **ฉันจะไม่แปลกใจเลยถ้าเขาเริ่มเชื่อเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นที่พวกเขาเรียนที่โรงเรียน** มันคงไม่เป็นเช่นนั้นหรอกนะ ถ้าเคนยิ มียาซาวะ⁵ กลับฟื้นคืน

³ ปลาซาร์ดีน (วรทัศน์, ม.ป.ป.: 116)

⁴ รองเท้าเกียะของญี่ปุ่น

⁵ (Miyazawa Kenji: 宮沢賢治) นักเขียนที่มีชื่อเสียงของญี่ปุ่น มีชีวิตอยู่ในช่วง

ชีวิตอีกครั้งแล้วเขียนมันขึ้นใหม่ด้วยตัวเอง...” อย่างไรก็ตามความจริงมีอยู่ว่าแบบเรียนเล่มนั้นเป็นแบบเรียนของรัฐบาลซึ่งเรียบเรียงขึ้นตามนโยบายหลักแห่งรัฐและดูเหมือนว่าพวกเจ้าหน้าที่บอกกับเธอให้ “ยังคำพูดขาดความรับผิดชอบของเธอเสีย” “เรารู้ดีทีเดียวว่าคุณน่าจะกำลังจะไปซื้อของตลาดมืด” พวกเขาบอก “คนอย่างนี้ไม่มีกิจการมาสะเออะสังเกตุสังกาแบบเรียนหรือ การพูดขาดความรับผิดชอบในยามสงครามเป็นเรื่องร้ายแรงเหลือเกินตามประมวลกฎหมายลักษณะแพ่งหรืออาญาปกติสามัญนะ” วิธีที่พวกเขาพูดแทบจะเหมือนกับบ่งชี้ให้เห็นว่ามันเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายการชุมนุมตามปกติของประชาชนซึ่งเป็นความผิดออกจากรัจ ฉะนั้นว่าในเวลานั้นทุกคนต้องคอยระแวงระวังในเรื่องที่พวกเขาพูดต่อหน้าผู้อื่นแจที่เดียว” (วรทัศน์, ม.ป.ป.: 113-114)

นอกจากการแก้ตำราเรียนแล้ว ในช่วงนี้เป็นที่น่าสังเกตว่ารัฐบาลพยายามตอกย้ำแนวความคิดอีกประการหนึ่งก็คือแนวความคิดต่อองค์จักรพรรดิรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและจักรพรรดิ ในขณะที่นั้นตามโรงเรียนประถมศึกษา นักเรียนจะถูกสอนว่าจักรพรรดิเป็นลูกหลานของเทพธิดาอามาเตราสุ (เจ้าแม่แห่งดวงอาทิตย์)⁶ ดังเช่นที่ปรากฏในตำราเรียนว่า

“ประเทศเราได้รับสถาปนาขึ้นโดยมีจักรพรรดิ ซึ่งทรงเป็นทายาทของพระสุริยเทพ (อามาเตราสุ โอมิคามิ) และบรรพบุรุษของเรา และพวกเราเทิดทูนพระองค์ว่าเป็นแหล่งที่มาของชีวิตและกิจกรรมของประเทศ ด้วยเหตุนี้ การรับใช้จักรพรรดิและยึดถือพระราชประสงค์อันยิ่งใหญ่เสมือนเป็นของเราจึงเป็นเหตุผลของการทำให้ชีวิตแห่งประวัติศาสตร์ของเรามีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน และศีลธรรมของประชาชนก็มีรากฐานอยู่กับสิ่งนี้” (เพ็ญศรี กาญจนมัย, 2538: 230)

⁶ แนวความคิดที่ว่าคนญี่ปุ่นสืบเชื้อสายมาจากเทพธิดาอามาเตราสุ นั้น ได้ถูกอ้างอิงในหนังสือบันทึกประวัติศาสตร์เล่มเก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่นชื่อว่า โคจิกิ (古事記) (ปี ค.ศ. 712)

จากข้อความข้างต้น ถือเป็นอาการตอกย้ำว่าจักรพรรดิมีใช้คนธรรมดาสามัญทั่ว ๆ ไป หากแต่พระองค์เปรียบเสมือนเทพที่อยู่ในร่างของมนุษย์ เพราะฉะนั้นประชาชนต้องเคารพและเชื่อฟัง และถึงขั้นสามารถยอมพลีชีพเพื่อองค์จักรพรรดิได้ สิ่งนี้ถือเป็นการสร้างค่านิยม “ตายเพื่อชาติ” ให้เกิดขึ้นในโรงเรียนนักเรียนจะถูกสอนให้เชื่อเช่นนั้น และต้องถือปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดห้ามมีข้อสงสัยใด ๆ ทั้งสิ้น ความเชื่อนี้ไม่ได้ถูกสอนให้แก่เฉพาะกลุ่มนักเรียนเท่านั้น แต่ประชาชนญี่ปุ่นทุก ๆ คนจะต้องเชื่อตามนี้ด้วย

พอถึงปี ค.ศ. 1940 ญี่ปุ่นได้ประกาศสนธิสัญญาเป็นพันธมิตรกับเยอรมันและอิตาลี ในวันที่ 27 เดือนกันยายน ดังนั้นญี่ปุ่นจึงต้องตกอยู่ในฐานะศัตรูของประเทศอังกฤษไปโดยปริยาย จากการทำสงครามกับอังกฤษและฝรั่งเศสตั้งแต่ปี ค.ศ. 1939 เป็นต้นมา ในช่วงหน้าสิ่วหน้าขวานเช่นนี้รัฐบาลได้ใช้มาตรการรุนแรงมากขึ้นไปอีก โดยยุบพรรคการเมือง รวมทั้งองค์กรต่าง ๆ และได้จัดตั้งสมาคมพิทักษ์การปกครองแห่งจักรพรรดิ (Taiseiyokusankai: 大政翼賛会) ขึ้นในเดือนตุลาคม เพื่อเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างเต็มที่ จากการจัดตั้งสมาคมนี้ทำให้ทางการมีอำนาจมากขึ้น และสามารถควบคุมประชาชนได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ สมาคมนี้จัดตั้งขึ้นเพื่อรวมกลุ่มระหว่างข้าราชการกับประชาชน บังคับให้ประชาชนช่วยงานของทางรัฐอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตลอดตั้งแต่ปี ค.ศ. 1940 จนถึงหลังญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงคราม ประชาชนญี่ปุ่นต้องถูกกดดันให้ทำงานอย่างหนักเพื่อเอาชนะสงครามจนแทบไม่มีเวลาได้พักผ่อนเลย

ต่อมาเมื่อญี่ปุ่นได้เปิดฉากบุกถล่มอ่าวเพิร์ลฮาร์เบอร์ของสหรัฐอเมริกา สหรัฐอเมริกาจึงได้ตัดสินใจเข้าร่วมกับทางอังกฤษ ญี่ปุ่นจึงได้เปิดฉากสงครามกับสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และฮอลันดา เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม ค.ศ. 1941 เป็นต้นมา และนี่เองคือที่มาของสงครามที่ญี่ปุ่นตั้งชื่อขึ้นใช้เรียกภายในประเทศของตนว่าสงครามมหาเอเชียบูรพา (Daitōasensō: 大東亞戦争) แต่ที่ชื่อนี้ภายหลังเลิกใช้ไปเมื่อญี่ปุ่นแพ้สงคราม ปัจจุบันเราจะเรียกสงครามครั้งนี้ว่าสงครามแปซิฟิก (Taiheiyōsensō: 太平洋戦争)

เมื่อญี่ปุ่นได้ก้าวเข้าสู่สงครามเช่นนี้ เพื่อให้ประชาชนร่วมมือกับทางกองทัพผลิตสิ่งจำเป็นต่อการรบต่าง ๆ ได้มีการประกาศโฆษณาชวนเชื่อ สร้างความฮึกเหิมและความเชื่อผิด ๆ ให้กับประชาชนว่าญี่ปุ่นที่อยู่ฝ่ายเดียวกับเยอรมันและอิตาลีจะสามารถเอาชนะสงครามในครั้งนี้ได้ ดังปรากฏในบันทึกของซิงมัทสึ ในเรื่อง ฝนดำ ตอนที่ว่า

“ผมยังจำได้ถึง การอ่านบทความซึ่งเขียนโดยนักประพันธ์ชื่อฮาจิโงะ มาสะมุเนะ⁷ ผมเชื่อว่ามันพิมพ์อยู่ในหนังสือพิมพ์โยมิอูริ ชิมบุน ช่วงตอนที่ประเทศเยอรมัน อิตาลี และญี่ปุ่น จัดตั้งข้อตกลงระหว่างประเทศอักษะขึ้น...บทความชิ้นนี้ทำให้ผมเกิดความประทับใจมาก ผมรู้สึกว่ามันทำให้เกิดกำลังใจว่าน่าจะมีคนเขียนเรื่องทำนองนั้นในเวลานั้น ขณะที่ทุกผู้ทุกคนต่างก็กำลังเห็นพ้องต้องกันกับคนส่วนมากอยู่นั้น การไปทำงานในโรงงานผลิตยุทธปัจจัยและหมกมุ่นอยู่ทุกวันกับการเพิ่มผลผลิต ทำให้ผมหลงตั้งความหวังเสมอมา เพื่อเห็นแก่พวกเรากันเองว่าฮิตเลอร์ จะชนะสงคราม แต่นับตั้งแต่ระเบิดปรมาณูถล่มนั้นถล่มแล้ว ความคิดของผมกลับตาลปัตรเปลี่ยนไปตรงข้ามในทันที ผมเริ่มรู้สึกตัวว่าเรื่องที่ผมเชื่อเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระโดยแท้”
(วรทัศน์, ม.ป.ป.: 534)

หลังจากนั้นในเดือนสิงหาคม ปี ค.ศ. 1942 รัฐบาลได้กำหนดบรรทัดฐานนโยบายแห่งชาติ (Kokusakunokijun: 国策の基準) ขึ้น สิ่งนี้ถือเป็นนโยบายสำคัญในการรุกรานเข้าสู่ประเทศจีนรวมทั้งประเทศบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และแผนการของสงครามมหาเอเชียบูรพา ก็ได้ถูกกำหนดขึ้นเป็นครั้งแรกพร้อมกันนี้ด้วย ประชาชนในสมัยนั้นมิได้ล่วงรู้ถึงการกำหนดสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวของทางรัฐบาลแม้แต่น้อย ถึงจะกล่าวได้ว่ารัฐบาลเป็นผู้กำหนดบรรทัดฐานของนโยบายแห่งชาติครั้งนี้ แต่ในความเป็นจริงมีผู้มีส่วนรู้เห็นเพียงคนกลุ่มน้อย ได้แก่ นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง รัฐมนตรี

⁷ (Masamune Hakuchoō: 正宗白鳥) นักเขียนที่มีชื่อเสียงของญี่ปุ่น มีชีวิตอยู่ในช่วงปี ค.ศ. 1879-1962

ว่าการกระทรวงการต่างประเทศ แม่ทัพกองทัพบก และแม่ทัพกองทัพเรือ
เท่านั้น

เมื่อสงครามมหาเอเชียบูรพาได้อุบัติขึ้นนั้น ตอนแรกญี่ปุ่นได้รับ
ชัยชนะอยู่บ่อยครั้ง แต่เมื่อล่วงเข้าสู่ครึ่งหลังปี ค.ศ. 1942 ทางกองทัพพันธมิตร
เริ่มตอบโต้กลับบ้าง สมรภูมিরบเริ่มคืบคลานเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่นเอง เมื่อทางฝ่าย
สหรัฐอเมริกาได้เริ่มโจมตีประเทศญี่ปุ่นทางอากาศในปี ค.ศ. 1944 ด้วยเครื่อง
บินรบรุ่น B29 โดยมีเป้าหมายอยู่ตามที่ตั้งกองทัพและโรงงานต่าง ๆ หัวเมือง
ใหญ่ ๆ ในญี่ปุ่นนั้นล้วนถูกโจมตีจนได้รับความเสียหายเป็นอย่างมาก
ประชาชนจำนวนมากต่างพากันอพยพไปอยู่ตามต่างจังหวัด การรบยังคง
ดำเนินต่อไปจนวันที่ 8 พฤษภาคม ปี ค.ศ. 1945 เยอรมันได้ประกาศ
ยอมแพ้ ทางสหรัฐอเมริกามีความคิดที่จะให้ญี่ปุ่นยอมแพ้ก่อนที่โซเวียต
จะเข้าร่วมสงครามเพราะกลัวปัญหาเรื่องปันส่วนดินแดนญี่ปุ่นกับโซเวียตใน
ภายหลัง เพื่อเป็นการยุติสงครามโดยเร็วสหรัฐอเมริกาก็ตัดสินใจใช้ระเบิด
ปรมาณู ระเบิดปรมาณูลูกแรกถูกทิ้งที่เมืองฮิโรชิมาในวันที่ 6 สิงหาคม เวลา
09.15 น. ทำให้มีผู้ต้องสังเวชชีวิตรมากกว่าสองแสนคน ภาพเหตุการณ์ในวันนั้น
ได้ปรากฏในบันทึกของซิงมัทลี ในเรื่อง *ฝนดำ* ดังนี้

“ที่จุดหนึ่งราวสามเมตรไปทางซ้ายของขบวนรถไฟที่กำลังจอดนิ่งอยู่
ผมเห็นลูกไฟแสงกล้าเจิดจ้าจนตาพร่า ชั่วพริบตาฉันเห็นผม
ก็กระเด็นถลาเข้าไปรวมอยู่ในความมืดมิดมองไม่เห็นอะไรเลย
ชั่วอึดใจต่อมา ม่านดำทะมึนซึ่งดูเหมือนว่าห่อหุ้มตัวผมไว้ก็ทะลุ
ด้วยเสียงกรีดร้องระงมอย่างเจ็บปวด เสียงตะโกนลั่น ...ตัวผม
ทับไปบนอะไรบางอย่างซึ่งนุ่มนิ่มคล้ายกับร่างของผู้หญิง ร่าง
อื่น ๆ ร่วงทับลงมาอย่างแรงบนตัวผมทีละคน ๆ...” (วรทัศน์,
ม.ป.ป.: 57)

สามวันหลังจากการทิ้งระเบิดปรมาณูที่ฮิโรชิมา สหรัฐอเมริกาได้
ทิ้งระเบิดปรมาณูลูกที่สองที่เมืองนางาซากิในวันที่ 9 สิงหาคม ดังตอนที่
กล่าวว่า

“ผมคัดลอกประกาศฉบับหนึ่งใส่ลงในสมุดบันทึกของผม: “ประกาศจากกองบัญชาการมณฑลทหารบกญี่ปุ่นภาคตะวันตก” มีข้อความแจ้งว่า **“เมื่อเวลาประมาณ 11.00 น. วันที่ 9 สิงหาคม เครื่องบินข้าศึกขนาดใหญ่สองลำบุกรุกน่านฟ้าเหนือเมืองนางาซากิ และทิ้งสิ่งที่ดูเหมือนว่าเป็นระเบิดชนิดใหม่เข้าโจมตี** รายละเอียดความเสียหายยังอยู่ในระหว่างการสอบสวน แต่ก็คาดหมายโดยการประเมินเทียบเคียงแล้วว่าจะไม่ร้ายแรง” (วรทัศน์, ม.ป.ป.: 367)

ไม่เพียงแต่ระเบิดปรมาณูเท่านั้นที่ได้คร่าชีวิตชาวญี่ปุ่นไปเป็นจำนวนมาก ภายหลังจากชาวญี่ปุ่นที่รอดชีวิตต้องทนทุกข์ทรมานจากพิษกัมมันตรังสีที่มากับฝนสีดำซึ่งตกลงมาหลังจากการทิ้งระเบิดปรมาณู และนี่เองจึงเป็นที่มาของชื่อเรื่องฝนดำ ยาสึโกะหลานสาวของซิงเม็ตสึได้บันทึกไว้ว่า

“...ฉันมองใบหน้าของตัวเองในกระจก พลันหวนนึกขึ้นได้ถึง**ท่าฝนสีดำ**ซึ่งกระหน่ำลงมาหลังจากที่คุณโนมียะพาพวกเราลงเรือตลาดมืดลำนั้นแล้ว ตอนนั้นคงเป็นเวลาประมาณ 10.00 น. **เมฆสีดำทะมึนระคนเสียงฟ้าร้องครืนโครมถาเข้าหาเราจากทิศทางในเมือง** และ**ท่าฝน**จากกลุ่มเมฆนั้นก็เทกระหน่ำสายสีเขียวเข้มข้มของหมอกสีดำลงมา แล้วมันก็หยุดในแทบทันทีทันใดนั่นเอง **ฝน**รกรกนั้นทำให้หนาว **หนาว**เยือกพอที่จะทำให้**สันสะท้อน**ไปทั้งร่างทีเดียว แม้ว่าเวลานั้นยังเป็นช่วงกลางฤดูร้อนก็ตาม **ไม่ต้องสงสัยเลย**ว่าตัวฉันเองตกอยู่ในสภาพตระหนกสุดขีด **...ฝน**ตกลงมาแล้วก็**อันตราย**หายไป**ในช่วง**นั้นเหมือนกับจะทำให้**ฉัน**งงงวย **ไอ้ฝน**ซี้**ฉัน**ว้ายร้าย!” (วรทัศน์, ม.ป.ป.: 51)

หลังจากการทิ้งระเบิดปรมาณูทั้งสองครั้งแล้ว สุดท้ายญี่ปุ่นจึงได้ประกาศยอมแพ้สงครามและประกาศรับเงื่อนไขของคำประกาศแห่งปอตสดัม (Potsdam Declaration) (Potsdamusengen: ポツダム宣言) อย่างเป็นทางการ ก่อนหน้านี้รัฐบาลปกปิดเรื่องการเจรจาขอยอมแพ้ให้ประชาชนได้ทราบ เนื่องจากเกรงว่าอาจมีความเห็นจากประชาชนบางกลุ่มออกมาก็ได้ว่าบุคคลที่นำพาประเทศญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามคือองค์จักรพรรดิ สิ่งนี้อาจทำให้ระบบ

จักรพรรดิอันศักดิ์สิทธิ์และสืบทอดมาเป็นเวลาช้านานสิ้นคลอนจนอาจล่มสลายลงได้ ในวันที่ 15 สิงหาคมจึงได้มีการกระจายเสียงพระราชดำรัสขององค์จักรพรรดิญี่ปุ่นทางวิทยุ ยอมรับเงื่อนไขของคำประกาศแห่งปอตสדם เนื่องจากไม่มีคำว่า “ยอมแพ้” หรือ “พ่ายสงคราม” เล็ดลอดออกมาในพระราชดำรัสบวกกับการกระจายเสียงวิทยุที่ไม่ชัดเจน ในตอนแรกประชาชนจึงไม่ทราบว่าสงครามยุติแล้วหรือยัง แต่ต่อมาเมื่อมีประกาศจากทางรัฐบาลอีกครั้งประชาชนจึงได้ทราบว่าสงครามได้ยุติลงแล้ว

“...“สมเด็จพระจักรพรรดิทรงมีพระราชดำรัสออกอากาศไปเมื่อก็
อย่างไรก็ดีวิทยุนี้ก็ได้กะพริบกะแพรงเต็มที่ คนงานคนหนึ่ง
พยายามปรับมัน แต่ยิ่งยุ่งกับมันมากมันก็ยิ่งแย่ไปใหญ่และ
พวกเรารับฟังกันไม่ได้ใจความนักรอก แต่ดูเหมือนว่ามัน
คล้าย ๆ กับการยอมแพ้อะไรเทือกนี้แน่ ๆ ” (วรทัศน์, ม.ป.ป.:
566-567)

“...“ทุกคนก็เห็นพ้องต้องกันว่าญี่ปุ่นแพ้สงครามแล้วจริง ๆ ความ
ปราชัยได้รับการยืนยันว่าเป็นความจริงผ่านวิทยุเมื่อเวลาห้าโมง
เย็นวันนั้น” สำเนาพิมพ์พระราชดำรัสของสมเด็จพระจักรพรรดิ
ที่ผมเห็นภายหลังมีใจความว่า: “พ่ายข้าศึกใช้ระเบิดร้ายแรงแบบ
ใหม่สังหารและทำร้ายเหยื่อบริสุทธิ์ผู้ประสบเคราะห์กรรมจนพิการ
ทุพพลภาพ อีกทั้งสร้างความวิบัติหายนะสุดคาดคะเนคำนวณได้
ยิ่งไปกว่านั้นหากสภาวะสงครามยังคงดำเนินต่อไป ผลสุดท้าย
ก็จะเป็นเหตุให้ไม่เพียงแต่ทำลายล้างชาติพันธุ์ของชาวญี่ปุ่นเท่านั้น
แต่จะทำลายล้างอารยธรรมของมนุษยชาติทั้งหมดทั้งมวลด้วย
เช่นกัน...” (วรทัศน์, ม.ป.ป.: 569)

ภาพสังคมญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

พอสงครามสิ้นสุดลง ประชาชนยังคงต้องใช้ชีวิตที่แร้นแค้นต่อไปชั่วระยะ
หนึ่ง ท่ามกลางซากปรักหักพังของบ้านเมืองพร้อมกับแอบวาดฝันในใจใน
สันติภาพและสังคมใหม่ ในเรื่อง *ฝนดำ* ได้บรรยายภาพหลังสงครามในเชิง
เสียดสีไว้ว่า

“นั่นคือเรื่องที่เกิดขึ้นเมื่อคุณแสวงหาความฝันที่เป็นไปไม่ได้ เหมือนกับวงไฟบุลย์มหาเอเซียวังบูรพานั้น” เขาพูดขึ้นขณะที่ ออกไปพ้นประตู **“แม่ย้ายสงครามเพิ่มขึ้น คนหนุ่มลดจำนวนลง ขณะที่คนบางคนได้รับส่วนแบ่งโภคภัณฑ์ไม่ยุติธรรม”....**”
(วรทัศน์, ม.ป.ป.: 237)

หลังพ่ายแพ้สงครามใหม่ ๆ สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศเดียวที่ได้เข้ายึดครองประเทศญี่ปุ่น โดยไม่มีการปันดินแดนให้กับประเทศพันธมิตรอื่น ๆ ที่ชนะสงคราม ส่วนญี่ปุ่นนั้นต้องปฏิบัติตามคำประกาศแห่งปอตสדםอย่างเคร่งครัด จุดมุ่งหมายของคำประกาศแห่งปอตสדםได้แก่ ญี่ปุ่นจะต้องไม่มีระบบกองทัพอีกต่อไป ต้องมีการลงโทษอาชญากรรมสงคราม และญี่ปุ่นต้องเปลี่ยนมาใช้ระบบประชาธิปไตยแทนระบบทหารนิยม (Gunkokushugi: 軍国主義) เป็นต้น และทางพันธมิตรได้กำหนดหลักการเพิ่มเติมอีกสองข้อคือ 1. ผู้บัญชาการทหารสูงสุดแห่งกองทัพพันธมิตรจะเป็นผู้มีอำนาจปกครองญี่ปุ่นเหนือจักรพรรดิและรัฐบาลญี่ปุ่น และ 2. รูปแบบการปกครองของญี่ปุ่นในที่สุดจะเป็นเรื่องการตัดสินใจโดยอิสระของชาวญี่ปุ่นเอง (ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์, 2527: 154)

ในเรื่อง *ฝนดำ* เราได้เห็นภาพบรรยายช่วงสงครามได้เป็นอย่างดีจากมุมมองของชาวบ้านธรรมดาในเมืองฮิโรชิมา ส่วนในเรื่อง *อาทิตย์ลับฟ้า* นั้น มุมมองของตัวละครจะเปลี่ยนไป กล่าวคือเราจะทราบเรื่องราวผ่านตัวละครเอก ซึ่งครั้งหนึ่งเคยอยู่ในครอบครัวผู้ดีที่มีฐานะร่ำรวยอาศัยอยู่ที่โตเกียว แต่ภายหลังกลับตกต่ำลงเพราะผลพวงจากการแพ้สงคราม ตัวละครที่ถูกรสร้างขึ้นและเป็นตัวแทนของผู้ดีที่เห็นเด่นชัดในเรื่องนี้ได้แก่มารดาของคาซุโกะ ดังในตอนที่น่าโอจึ น้องชายของคาซุโกะ กล่าวไว้ว่า

“แม่เป็นผู้ดีเพียงคนเดียวในครอบครัวของเรา เป็นผู้ดีขนานแท้ที่เดียว มีบางสิ่งบางอย่างอยู่ในตัวของท่านที่เราหึงหวั่นไม่อาจเทียบได้...” (มาลินี แก้วเนตร, 2528: 2)

ภายหลังเมื่อญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงคราม ครอบครัวผู้ดีของคาซุโกะก็เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมาย เริ่มจากการล่มสลายของชนชั้นผู้ดีของตนเอง เราจะเห็นการตระหนักถึงการล่มสลายของชนชั้นของตัวเองได้ชัดเจนจากนาโอจิในตอนที่ว่า

“นาโอจิ น้องชายของฉันเคยเอ่ยกับฉันครั้งหนึ่งขณะที่เขาดื่มอยู่ ว่า **“การที่คนเรามียศฐาบรรดาศักดิ์นั้น ไม่ได้ทำให้เขาเป็นผู้ดี ผู้ดีขึ้นมาได้ดอก** คนเราบางคนแม้จะไม่มียศฐาบรรดาศักดิ์อันใด นอกไปจากที่ธรรมชาติได้ประทานให้กับเขา ก็สามารถเป็นผู้ดี ผู้ยิ่งใหญ่ได้ และคนอื่น ๆ นอกนั้นอย่างเช่น **พวกเราเป็นต้น ผู้ไม่มีสิ่งใดเลยนอกเหนือจากยศฐาบรรดาศักดิ์** ดูจะใกล้เคียงกับความเป็นไพร่มากกว่าความเป็นผู้ดีเสียอีก...” (มาลินี แก้วเนตร, 2528: 1-2)

จากการตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของชนชั้นของตน ได้ส่งผลให้สองพี่น้องนี้พยายามปรับตัวให้เข้ากับคนหมู่มากและสังคมยุคใหม่ โดยการประพฤติตัวให้เสื่อมทรามลงเพื่อให้เข้ากับคนอื่นและป้องกันไม่ให้ถูกดูแคลนว่าเป็นชนชั้นผู้ดีได้ ตัวคาซุโกะนั้นมีความคิดว่า

“ดิฉันเชื่อมั่นว่า บรรดาผู้คนที่โลกเห็นว่าดีงามและน่านับถือ ล้วนแล้วแต่ขี้ฉ้อและจอมปลอมทั้งสิ้น ดิฉันไม่เคยไว้เนื้อเชื่อใจโลกนี้ พันธมิตรเดียวของดิฉันก็คือคนเสเพลผู้มีป้ายติดแขวนบอกไว้ คนเสเพลที่ติดป้าย นั้นละเป็นไม้กางเขนเพียงอันเดียวที่ดิฉันปรารถนาที่จะถูกตรึงอยู่บนนั้น แม้ว่าคนสักหมิ่นสักแสน จะวิจารณ์ดิฉัน ดิฉันก็จะขอทำทนายใส่หน้าพวกเขาว่า **“พวกคุณทั้งหมดที่ไม่มีป้ายติดแขวนบอกไว้สิ มันยิ่งน่าอันตรายไปกว่าดอกหรือ”** (มาลินี แก้วเนตร, 2528: 114-115)

เธอได้กระโจนดิ่งเข้าสู่ความเสื่อมทรามนั้น เพราะคิดว่ามันเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้เธอมีชีวิตอยู่รอดต่อไป เห็นได้จากการที่เธอได้ตัดสินใจมีลูกกับอูเอฮาระ ผู้ชายที่เธอคิดว่าเป็นคนเสเพลและเป็นตัวแทนของคนหมู่มาก ส่วนนาโอจินั้นก็มีความคิดเห็นไปในทางเดียวกับคาซุโกะ ในเรื่องการปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่กำลังจะเปลี่ยนแปลงไป ดังตอนที่ว่า

“แต่ผมก็เบื่อคำพูดวางโตอย่างเช่นผู้ที่ชอบวิจารณ์ผม เขาชอบพูดกันว่า **“การทำตนให้เสื่อมทรามเห็นจะเป็นหนทางเดียวที่จะช่วยให้ทนมมีชีวิตอยู่ในโลกอย่างนี้ต่อไปได้”** แทนคำพูดพวกนี้ ผมกลับปรารถนาให้มีผู้บอกมาให้ไปตายเสียมากกว่า มันตรงไปตรงมาดี แต่คนเราก็มักจะไม่เคยพูดกันเลยว่า **“ไปตายเสีย”** คนหน้าไหว้หลังหลอก เหลวไหล และกั๊วะวังตัวแจ” (มาลินี แก้วเนตร, 2528: 76)

“เมื่อผมเข้าโรงเรียนมัธยม และก็ได้มีโอกาสสัมผัสกับ**เพื่อน ๆ ที่มีท่าทางกร้านแกร่งก้าวร้าว**เป็นครั้งแรกนั้น พวกนี้เป็นเด็กที่เติบโตมาจากชนชั้นที่แตกต่างจากชนชั้นของเราโดยสิ้นเชิง พลังของพวกเขาทำให้ผมต้องอยู่ในสภาพป้องกันตัวอยู่ตลอดเวลา **ผมได้หันเข้ายึดยาเสพติดเป็นที่พึ่ง เพื่อเป็นแรงกระตุ้นไม่ให้ยอมแพ้แล้วผมก็ต้านทานพวกเขาเอาไว้ได้ด้วยอาการกึ่งคลุ้มคลั่ง ...ผมต้องการเป็นคนหยาบกระด้าง แข็งแกร่ง ไม่ใช่หอรอกักขฬะนะ** ผมคิดว่านั่นเป็นหนทางเดียวที่ผมจะทำให้ตัวเองมีคุณสมบัติพอที่จะเป็น **“สหายของประชาชน”** ...ผมต้องลืมครอบครัวของผม ผมต้องต่อต้านสายเลือดของพ่อแม่ผมเอง ผมต้องปฏิเสธความอ่อนหวานสุภาพของคุณแม่ ผมต้องทำเย็นชาต่อพี่สาวของผม ผมคิดว่าไม่อย่างนั้นแล้วผมคงไม่มีวันที่จะได้ตัวเข้าห้องของประชาชนแน่ ผมกลายเป็นคนหยาบกระด้าง ผมได้เรียนรู้การใช้ภาษาที่ขาดการกลั่นกรอง... ในสายตาของ **“ประชาชน”** นั้น ผมก็เป็นแค่أيายคนจู้จี้เจ้าระเบียบบยะโสโอหังที่ทำให้พวกเขาไม่สบายใจกันไปหมดด้วยท่าทางเสแสร้งของผม...” (มาลินี แก้วเนตร, 2528: 179-181)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่านาโอจิพยายามที่จะปรับตัวเพื่อให้เข้ากับคนหมู่มากและสามารถดำรงชีวิตต่อไปได้ แต่สุดท้ายเขาไม่อาจฝืนความรู้สึกรักในชนชั้นเดิมของตนได้ เมื่อล้มเหลวในการปรับตัว ในตอนจบเขาจึงเลือกการฆ่าตัวตายเป็นหนทางการแก้ปัญหาของตน จากการที่เรื่องอาทิพย์ลับฟ้า นี้ได้สะท้อนภาพการล่มสลายของชนชั้นผู้ดีได้อย่างชัดเจน จึงส่งอิทธิพลให้มีการบัญญัติศัพท์ขึ้นในญี่ปุ่น เรียกกลุ่มชนชั้นสูงที่ล่มสลาย

ลงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมอย่างกะทันหันว่า ชะโยโซะคุ (Shayōzoku: 斜陽族)

นอกจากการล่มสลายของชนชั้นตัวเองแล้ว ครอบครัวของคาซุโกะ ต้องพบกับปัญหาอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นผลมาจากสงคราม นั่นก็คือปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ หลังจากญี่ปุ่นแพ้สงครามครอบครัวของคาซุโกะจำเป็นต้องลดขนาดที่อยู่อาศัยของตนและย้ายไปอยู่เมืองอิสิ ชำรายครอบครัวของเธอก็ไม่สามารถจัดการกับทรัพย์สินของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

“เราย้ายออกจากบ้านที่ถนนนิชิคาตะในโตเกียวเมื่อตอนต้นเดือน ธันวาคมแห่งปีที่ญี่ปุ่นได้ประกาศยอมแพ้สงครามอย่างไม่มีเงื่อนไข และเข้าไปอาศัยอยู่ในบ้านอันค่อนไปทางทรงจิ้นที่อิสิ ภายหลังจากที่สิ้นคุณพ่อ คุณน้าวาคะ น้องชายของคุณแม่ผู้บัดนี้ เป็นญาติเพียงคนเดียวของท่านที่มีชีวิตอยู่ได้เข้ามาจัดการกับรายจ่าย ภายในบ้าน ทว่าเมื่อสงครามสิ้นสุดลง ทุกสิ่งทุกอย่างก็เปลี่ยนไป คุณน้าวาคะแจ้งให้คุณแม่ทราบที่เราไม่อาจดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างเช่นที่เราเคยปฏิบัติมา และเราไม่มีทางเลือกอื่นใด นอกจากขายบ้านนั้นและไล่คนใช้ออกหมด และสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับเราก็คือซื้อที่เล็ก ๆ ลักแห่งตามต่างจังหวัดที่เราสองคน แม่ลูกจะใช้ชีวิตได้ตามที่เราพอใจ คุณแม่เข้าใจเรื่องเงิน ๆ ทอง ๆ ได้น้อยกว่าเด็ก ๆ เสียอีก และพอคุณน้าวาคะสาธยายให้ท่าน ฟังถึงสถานการณ์ของเรา ปฏิบัติเพียงประการเดียวอันเห็นได้จากท่านก็คือขอให้เขาจัดการทุกสิ่งทุกอย่างตามที่เขาเห็นสมควรเถิด” (มาลินี แก้วเนตร, 2528: 16-17)

นอกจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่ได้สะท้อนให้เห็นในเรื่อง อาทิตย์ลับฟ้า แล้ว หลังสงครามสงบญี่ปุ่นยังคงต้องประสบปัญหาทุพภิกขภัยอย่างหนัก บ้านเรือนถูกเผาไหม้ทำลายไป เสื้อผ้าและของบริโภคนิยมพอเพียงแก่การแจกจ่าย ผู้คนไม่มีที่อยู่อาศัย พวกกันไปพักอยู่ตามสถานีรถไฟต่าง ๆ ในเมือง ในเรื่องของอาหาร ระบบปันส่วนอาหารยังคงมีต่อมา แต่ทว่ามีสภาพที่เลวร้ายลงกว่าเดิมเนื่องจากในปีที่สิ้นสุดสงคราม ญี่ปุ่นได้ผลิตทางการเกษตรไม่ค่อยดีนัก ประกอบกับการเดินทางกลับประเทศญี่ปุ่นของทหารปลด

ประจำการจากต่างประเทศ อย่างเช่นในเรื่องนี้ได้มีฉากกล่าวถึงการกลับบ้านของนาโอจิ หลังถูกส่งไปประจำการยังเกาะแห่งหนึ่งในมหาสมุทรแปซิฟิกตอนใต้ เป็นต้น ทหารประจำการเหล่านี้มีประมาณสามล้านห้าแสนกว่าคน ไม่เพียงแต่ทหารเท่านั้น ยังมีพวกคนญี่ปุ่นที่พำนักในต่างประเทศอีกราวสองล้านแปดแสนกว่าคนต่างก็ได้เดินทางกลับมาญี่ปุ่นพร้อม ๆ กัน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้วิกฤตการขาดแคลนอาหารทวีความรุนแรงมากขึ้น

จนในวันที่ 2 กันยายน 1945 นายพลแมคอาเธอร์ ผู้บัญชาการสูงสุดของกองทัพพันธมิตร ได้นำกองทหารเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่น และตั้งกองบัญชาการสูงสุดของพันธมิตร (General Headquarter) หรือที่มีชื่อย่อว่า GHQ กลุ่มนี้จะคอยสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในญี่ปุ่น เช่น ส่งเสริมให้มีการก่อตั้งสมาพันธ์แรงงาน การให้สิทธิสตรีมากขึ้นและเปิดโอกาสให้สามารถเลือกตั้งได้ การปฏิรูปทางการศึกษาและเศรษฐกิจ เป็นต้น เมื่อทาง GHQ ได้รู้ถึงปัญหาเรื่องการขาดแคลนอาหารอย่างหนักนั้น ทางกลุ่มได้เข้าช่วยเหลือในเรื่องปริมาณอาหาร แต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชน มีการปันส่วนข้าวให้น้อยมากและไม่ทั่วถึง มีแต่อาหารจำพวกถั่วเหลือง มันเท่านั้นที่มีการปันส่วนให้ อาหารเหล่านี้กว่าจะมาถึงหมู่บ้านของตนก็มีความล่าช้ามากหรืออาจไม่เคยมาถึงเลย เสื้อผ้าหรืออาหารหายากนั้นประชาชนต้องไปซื้อจากตลาดมืดด้วยราคาแพงมาก ในระยะนี้ญี่ปุ่นมีการขอปันส่วนอาหารจากสหรัฐอเมริกาบ้างซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นจำพวกอาหารกระป๋อง ดังจะเห็นได้จากตอนที่ว่า

“ซูปสำหรับเข้านี้ปรุงมาจากถั่วเขียวกระป๋องของอเมริกา ซึ่งฉันได้มาจากการปันส่วนอาหาร และก็เอามาตัดแปลงปรุงเป็นซูปซัน...”
(มาลินี แก้วเนตร, 2528: 5-6)

ถึงในระยะแรกหลังสงคราม ประชาชนจะมีชีวิตที่ยากลำบากอยู่ก็ตาม แต่คนญี่ปุ่นเป็นจำนวนไม่น้อยต่างพากันคาดหวังถึงอนาคตใหม่อันสดใสที่กำลังจะมาถึงพวกเขาในไม่ช้า เมื่อกลุ่ม GHQ เข้ามาปกครองญี่ปุ่นแล้ว ได้เปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ในญี่ปุ่นอย่างมาก เช่น ในด้านการปกครอง ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ในปี ค.ศ. 1947 ทำให้ประชาชนมีสิทธิ

เสรีภาพมากขึ้น นอกจากนี้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในปีก่อนหน้าก็คือ ในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1946 ได้มีพระบรมราชโองการของจักรพรรดิ พระองค์ได้ทรงประกาศปฏิเสธบทบาทที่ว่าจักรพรรดิเป็นเทพในร่างมนุษย์ หรือที่ในภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า อะคิตสุมิคะมิ (Akitsumikami: 現御紙) และจักรพรรดิไม่ใช่เจ้าของประเทศแต่ประชาชนต่างหากที่เป็นเจ้าของประเทศที่แท้จริง ประชาชนเท่านั้นจะสามารถร่วมมือช่วยกันสร้างประเทศชาติให้ดีขึ้นได้ แนวความคิดนี้นอกจากสะท้อนให้เห็นความทันสมัยก้าวหน้าและความเป็นประชาธิปไตยของประเทศ ยังสื่อให้เห็นว่าการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับราชวงศ์ไม่เป็นเรื่องหมิ่นพระบรมเดชานุภาพอีกต่อไปอีกด้วยไม่เหมือนกับในช่วงสงคราม

ความคิดเห็นต่อสงครามที่ปรากฏร่วมในสองผลงาน

จากข้างต้นเราจะเห็นได้ว่าทั้งในเรื่อง *ฝนดำ* และ *อาทิตย์ลับฟ้า* ได้แสดงภาพความยากลำบากของประชาชนระหว่างและหลังสงครามได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ผู้เขียนทั้งสองจะนำเสนอภาพเหตุการณ์ในช่วงสงครามแล้ว ทั้งอิบุเซะ และดาไซได้แทรกความคิดเห็นเกี่ยวกับสงครามผ่านตัวละครออกมาด้วย เช่น ในเรื่อง *ฝนดำ* ชิเงมัทสึ ตัวละครเอกของเรื่องได้กล่าวว่า

“...ชั่วครู่หนึ่ง ผมรู้สึกเหมือนขวางท่อของของผมทิ้งลงไปในแม่น้ำ ผมเกลียดสงคราม แท้ที่จริงแล้วใครเล่าจะหวังว่าฝ่ายใดจะชนะ? สิ่งสำคัญเพียงสิ่งเดียวก็คือยุติมันให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ สันติภาพที่อยู่ดิธรรมย่อมดีกว่าสงครามที่อยู่ดิธรรม!” (วรทัศน์, ม.ป.ป.: 297-298)

หรือ ชิเงโกะ ก็ได้แสดงความรู้สึกของเธอต่อสงครามที่ว่า

“...ก่อนเกิดสงครามเป็นที่รู้กันทั่วไปว่าฮิโรชิมาเป็นที่ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยผลผลิตทั้งจากทะเลและแผ่นดิน และแม้ว่าจังหวัดนี้มีเนื้อที่กว้างขวางใหญ่โตมากก็ตาม มันไม่มีแหล่งเสื่อมโทรมเลย แต่ดิฉันเห็นจริงเหมือนอย่างที่คุณพูดกันว่า การมีชีวิตอยู่ในฮิโรชิมาในสงครามอันยาวนานนี้ โดยเหตุที่เป็นเมืองใหญ่กว่า

พลเมืองก็ต้องขาดแคลนอาหารมากกว่า และดิฉันเห็นจริงด้วย
ว่าสงครามคือมาตรการใจอำมหิตวิปริตทารุณฆ่าคนไม่เลือกหน้า
ไม่ว่าหนุ่มหรือแก่ชายหรือหญิง” (วรทัศน์, ม.ป.ป.: 124)

ตัวละครทั้งสองต่างแสดงความเกลียดชังสงครามและต่อต้านสงคราม
ขึ้นชื่อว่าสงคราม สุดท้ายแล้วไม่ว่าฝ่ายใดเป็นผู้ชนะ ย่อมนำมาซึ่งหายนะแก่
ผู้ที่ประสบทุกคน ความรู้สึกเช่นเดียวกันนี้ได้ปรากฏอยู่ในเรื่อง อาทิตย์ลับฟ้า
ด้วยเช่นกัน ดังตอนที่ว่า

“นั่นเป็นความทรงจำอันน่ารื่นรมย์เพียงประการเดียวที่ฉันได้
จากสงคราม เพราะสงครามช่างเป็นเรื่องอันน่าแห่งแล้งอะไร
เช่นนั้น...ฉันเกลียดที่จะพูดถึงสงครามหรือฟังผู้อื่นเล่าถึงสงคราม
ตามความทรงจำของตน ฉันรู้ว่าผู้คนล้มตายกันมากมาย
ทว่ามันก็ยังเป็นเรื่องที่น่าเบื่อน่ายออยู่ดีและบัดนี้มันก็เริ่มทำให้
ฉันเอือมระอา ฉันเดาเอาว่าคุณอาจจะหาว่าฉันมีความคิดอัน
คับแคบเกี่ยวกับเรื่องสงคราม และถือเอาตนเองเป็นใหญ่อยู่
สักหน่อย แต่ความจริงก็คือฉันไม่อาจคิดถึงสงครามในแง่อื่นใด
นอกจากความเบื่อน่ายได้เลย...” (มาลินี แก้วเนตร, 2528:
40-41)

นอกจากจะนำเสนอภาพความเกลียดชังสงครามแล้ว ในเรื่อง อาทิตย์
ลับฟ้า ดาไซยังได้แสดงความไม่พอใจและวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลในช่วงนั้นอีกด้วย
โดยดาไซได้ทิ้งท้ายคำพูดที่สำคัญไว้ในผลงานคือ “ความหวนวิตกของยุคสมัย”
คำพูดนี้สะท้อนความคิดความรู้สึกหวาดกลัวและวิตกกังวลของชาวญี่ปุ่นหลัง
พ่ายสงครามใหม่ ๆ ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ดาไซยังได้ประณามจริยธรรม
และกฎเกณฑ์เดิม ๆ ที่ได้ฝังรากลึกมานานว่าในที่สุดแล้วสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ก็
ไม่สามารถปกป้องมนุษย์จากความเลวร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ แนวความคิด
เสียดสีสังคมนดังกล่าวมิได้ปรากฏเฉพาะแต่ในเรื่อง อาทิตย์ลับฟ้า เท่านั้น
แต่เราจะพบแนวคิดเช่นนี้รวมทั้งภาพความหวาดวิตกของผู้คนรวมทั้งภาพการ
ดิ้นรนให้อยู่รอดภายใต้สภาพที่เลวร้ายนี้ ในผลงานเรื่องอื่น ๆ ของดาไซด้วย
จนเขาถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มนักเขียนที่ชื่อว่า บุโรฮะ (Buraiha: 無頼派) ซึ่งก็
คือกลุ่มนักประพันธ์ผู้มองโลกในแง่ร้ายนั่นเอง

บทสรุป

วรรณกรรมทั้งสองเรื่องข้างต้น ต่างได้นำเสนอภาพสังคมญี่ปุ่นในช่วงสงครามได้อย่างชัดเจน *ฝนดำ* นำเสนอว่าประชาชนมีชีวิตอยู่อย่างแร้นแค้นเช่นไร และผลจากพิษกัมมันตรังสีที่มาพร้อมกับฝนดำนั้นได้นำมาซึ่งความเดือดร้อนแก่คนญี่ปุ่นอย่างไร ขณะเดียวกันเรื่อง *อาทิตย์ลับฟ้า* เปรียบเสมือนภาคต่อของภาพหลังสงครามว่า ถึงสงครามจะสิ้นสุดลงเข้าสู่ความสงบสุขแล้ว แต่ผู้คนยังคงเดือดร้อนต่อไป และหลังสงครามได้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญในด้านโครงสร้างทางสังคมญี่ปุ่นคือการเปลี่ยนจากระบบศักดินาเป็นระบบทุนนิยม โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ผู้เขียนได้นำเสนอผ่านการล่มสลายของตระกูลชนชั้นผู้ดีของคาซุโกะ หลังสงคราม ประชาชนต่างเกิดความรู้สึกหวั่นวิตกในยุคสมัยที่มีความเสื่อมลงทั้งทางด้านสังคมและศีลธรรม นอกจากนี้ในอีกด้านหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าครอบครัวของคาซุโกะยังถือเป็นตัวแทนของชาวญี่ปุ่นอีกเป็นจำนวนมากที่ยากจนลงเพราะสงคราม และต้องเดือดร้อนเนื่องมาจากปัญหาเงินเฟ้อที่ตามมาและปัญหาการปฏิรูปที่ดินด้วยเช่นกัน สิ่งที่คุณเหล่านี้ต้องทำก็คือพยายามดิ้นรนให้อยู่รอดและมีชีวิตใหม่ท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนไป

สิ่งที่น่าสังเกตในผลงานสองเรื่องนี้ก็คือ เมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่า สิ่งที่คุณเขียนทั้งสองต้องการนำเสนอ นั้น ไม่ใช่มีแต่เพียงภาพเหตุการณ์สงครามที่ส่งผลต่อชาวฮิโรชิมาดังที่เห็นในเรื่อง *ฝนดำ* หรือภาพชนชั้นผู้ดีกับการเปลี่ยนแปลงภายหลังจากสงครามในเรื่อง *อาทิตย์ลับฟ้า* เท่านั้น แต่ผลงานทั้งสองเรื่องนี้ต่างได้นำเสนอความรู้สึกเกลียดชังและการต่อต้านสงคราม โดยใช้ภาพชะตากรรมอันเลวร้ายของตัวละครเอกมาแสดงให้เห็นถึงผลกระทบจากสงครามได้อย่างแนบเนียน กล่าวคือในเรื่อง *ฝนดำ* มูลเหตุที่มาของเรื่องราวนี้มาจากรื่องการทาบตามยาสีโกะหลานสาวของชิงมัทสึ เพื่อให้การทาบตามในครั้งนี้ประสบความสำเร็จ ชิงมัทสึจึงได้เขียนบันทึกเกี่ยวกับการทิ้งระเบิดปรมาณูซึ่งเล่าเรื่องราวของสงครามขึ้นมา แต่สุดท้ายการทาบตามก็ต้องมีอันล้มเหลวเพราะยาสีโกะป่วยเป็นโรคจากพิษกัมมันตรังสี ส่วนในเรื่อง *อาทิตย์ลับฟ้า* คาซุโกะผู้เกิดมาในชนชั้นผู้ดี แต่ต้องมีชีวิตตกต่ำลงทันทีหลังจากญี่ปุ่นพ่าย

แพ้วสงคราม ไม่เพียงแต่ตัวเธอเท่านั้น นาโอจิน้องชายของเธอก็ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับยุคสมัยใหม่ได้เช่นกัน จนสุดท้ายต้องจบชีวิตลงด้วยการฆ่าตัวตาย ชะตากรรมของตัวละครไม่ว่าจะเป็นยาสึโกะ คาซึโกะ หรือนาโอจิ นั้นล้วนตอกย้ำให้เราเห็นว่าสงครามมิได้นำพาสິงใดมาทั้งสิ้น มีแต่จะทำให้ชีวิตของคนที่เป็นเหยื่อของสงครามนั้น ๆ พังพินาศไปเท่านั้นเอง

บรรณานุกรม

- ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์ (2527). **แบบเรียนประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- เพ็ญศรี กาญจนมัย (2538). **ญี่ปุ่นสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร: เนติกุลการพิมพ์.
- มาลินี แก้วเนตร (2528). **อาทิตย์ลับฟ้า**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. แปลจาก Keene, D. (1956). *The Setting Sun*. New York: Cambridge.
- วรทัศน์ (ม.ป.ป.). **ฝนดำ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์. แปลจากมาลีชิ อิบุเสะ. ฝนดำ.
- อาทร พึ่งธรรมสาร (2528). **วิวัฒนาการวรรณกรรมญี่ปุ่นหลังสงคราม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Bester, J. (1969). *Black Rain*. Tokyo: Kodansha International. translated from Ibuse, M. Kuroi Ame.
- Keene, D. (1956). *The Setting Sun*. New York: Charles E. Tuttle Company. translated from Dazai, O. Shayō.
- 井伏鱒二・上林暁 (1970). 『井伏鱒二・上林暁集、現代日本文学大系』、筑摩書房.
- 河合敦 (2005). 『図解 知ってるようで知らない・昭和史』、PHP 研究所.
- (2003). 『早分かり 日本近現代史』、日本実業出版社.
- 太宰治 (1992). 『太宰治全集 9』、筑摩書房.

太宰治、井伏鱒二(1997). 『走れメロス・山椒魚、少年少女古典文学館 第12卷』、講談社.

東郷克美 編 (1994). 『別冊國・文学太宰治事典』、學燈社.

原田勝正(1996). 『人は昭和をどう生きてきたか』、ポプラ社.

井伏鱒二 [online]. Available from:

<http://art-random.main.jp/samescale/090/095-m-ibuse-1.jpg>

[Accessed 5/6/06]

大政翼賛会 [online]. Available from:

<http://www.tabiken.com/history/doc/L/L080R200.HTM>

[Accessed 20/7/06]